

United Nations Office of the
High Commissioner for Human
Rights

UNITED NATIONS Assistance
Mission for Iraq (UNAMI) Human
Rights Office

Report on Human Rights in Iraq: January - June 2013

(Extract on the Kurdistan Autonomous Region)

UNAMI Human Rights Office/OHCHR,
Baghdad

August 2013

Report on Human Rights in Iraq: January – June 2013

**(Extract on the Human Rights Situation in
the Kurdish Autonomous Region)**

**UNAMI HUMAN RIGHTS OFFICE
and
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS**

August 2013, Baghdad

2013

ئۇفېسى مافەكانى مروظ/ يونامى

و

ئۇفېسى كۇمىسۇنى بالاي مافەكانى مروظ

بەغدا/ ئابى 2013

راستار دەكانى تايبەت بە حكومەتى ھەرىمى كوردستان:

- 1- بەردانى يانىش بەئىي ئويست دادطايى كوردنى ھەموو ئۇو طىراوانى كە بۇ ماوقىبەكى زۇرە طىراون و بە بى ئۇو ھىض تاوانيان بخرىتە ئال , وە زامكردنى ئۇو كە طرتووكان بىرىنە دادطا تاكو ئرۇسەكە طونجاو بىت لىطەل ستانداردى نىودەقۇلەتتى بۇ دادطايى كوردنى دادئۇرورانە.
- 2- بەردەوامى لىو بەرنامەتتە كە قىرەبالغى لىو طرتوخانەكان و بەندىخانەكان ناھىلەت بە دروستكردنى بالەخانەتتە تازە و ئىداضونۇو كە قىسەكانى ئىش دادطايى كورد و بەھىز كوردنى تاوانى ضارەسەرى كە قىسەكان لىو بەردەم دادطا.
- 3- دىلنابوون لىو دامەزراندنى دىمارەتتە باش لىو داوۋرە داواكارى طىشنى كە شارەزايى ياسايى باشيان ھەبەت بە باشى راھىنراين بۇ جىبەجىكردنى ياساكان بۇ ئابەندبوون بە بەرزىرەن ئاستى سەروەرى ياساو و دادطايى دادئۇرورانە نازاھەو بەدەستەھىنەنى دادئۇرورى.
- 4- بەردەوامى لىو ئىرەندىان و جىبەجىكردنى تەوايى ياساي بەرەنطار بونۇو توندوتىدى خىزانى بە ئىكەھىنەنى لىدەنى ئاشتەوايى و لىخۇطرن و تەواكردنى سىياسەتتە بەرىوۋەردنى شىلەتەكان و دىلنابوون لىو دامەزراندنى خىرا بۇ كەسانى شارەزاو بەرئىسانى بواري بەرەنطار بونۇو توندوتىدى ددى ئافەت.
- 5- ئىداضونۇو لىو ياساي ئىستانى مافەكانى كەسانى خاۋەن ئىداويستى تايبەت بۇ دىلنابوون لىو كە دەطونجىت لىطەل رىكەتتەنامەتتە ئىبەست بە مافەكانى كەسانى خاۋەن ئىداويستى تايبەت و بە تەوايى جىبەجىكەرىت. ئويستە لىسەر حكومەتتە ھەرىمى كوردستان كە لىدەتتەكى وەزارى ئىكە بىنەت بۇ ضاۋدەرى و ئىشخىستى خەلكانى خاۋەن ئىداويستى تايبەت (مادە 4) كە لىدەكە نويەترانى رىكەراۋەكانى كەسانى خاۋەن ئىداويستى تايبەت لىخۇ بطرىت.
- 6- دىلنابوون لىو كە رۇدنامەتوسان ئارىزاو بن لىو ھەراسانكردن و توندوتىدى لىو كاتى كاركردندا , وە مامەلەكەردنى دادطا بۇ كە قىسەكانى رۇدنامەتوسان بەطوىرەنى ياساي رۇدنامەتتەرى بىت لىو ھەرىمى كوردستان (ياساي دىمارە 35 ي سالى 2007).
- 7- دىلنابوون لىو كە رىز لىو مافى تاكەكەسەكان دەطىرىت لىو لاىەن ئولس و دەسەلاتەكانى ترفە لىو كاتى خۇشاندانى ئاشتەھانە وە ھەموو نەندامانى ئولس راھىنەنى باشيان ئىبەرىت لىسەر ضونبەتتە كۇنرولكردنى طردبوونۇو مەدەتتەكاندا.
- 8- بلاۋكردنۇو رۇشەتتەرى طىشنى دەربارەنى مافەكانى مروظ.
- 9- رىطەخۇشكردن بۇ ئىتەراندى ئرۇدە ياساي ئازادى لىو طەتتەن بە زانىارىكەكان و دىلنابوون لىو كە ھەموو لاىەتەكانى ئرۇدە ياساكا مافى كەسەكان دەتارىزىت لىو و دەستەھىنەن و طواستەتتە زانىارىكەكان بە ئازادى و بەبى ئاستەتتە كە بۇ ئامانجى رەوا بەكاربىت وە بطونجىت لىطەل ياساي نىودەقۇلەتتى مافەكانى مروظ.
- 10- ناسانكارى بو جىبەجىكردنى ئىش و كارەكانى كرىكارە بىبانەكان و بىكەستتە ھەموو رىوشونەكان لىو ئوفىسەكە يان وەزارەتتەكا و تاكەد كەردنۇو لىو كە زانىارىكەكان دەربارەنى ئرۇسەتتە توماركدن جىاۋازە , ھەروەھا ماف و نەركەكانى نەو كرىكارە بىبانەتتە كە دىبە ناو وولات بە ضەند زمانىكە بلاۋ بىرىتەتتە بە شىۋازى ئىلەكترۇنىش بىت لىو شونبەكانى ھاتتە ناۋەتتە ھەرىمى كوردستان . لىكولەنۇو طرتتەتتەرى رىضكەنى ياساي توند لىو ددى نەو كۇمئانەتتە كە لىو ماۋەنى ياسايدا كرىكارە بىبانەكانىان تومار ناكەن .
- 11- ئالشتى كوردنى دەستەنى سەربەخوى مافەكانى مروظ و مسۇطەركردنى ئۇو كە لىطەل ئرنسبەكانى ئارىس دەطونجىت .

كورتكارۋەنى كارى جىبەجىكاراۋ

ھەرىمى كوردستان

رەوشى مافى مروظ بە طىشنى لىو ھەرىمى كوردستاندا بەردەوامە لىو طەشەسەندىن , ضەند راۋرئىكى كەم ھەبوونە لىو بارەنى روداۋى ئىرۇرو توندوتىدى ضەكدارى تر لىو ھەرىمى كوردستان لىو ميانەنى ئامادەكردنى نەم راۋرئەدا .

نمارتي طرفوكان و زیندانیکانی له ههریمی کوردستان له کۆنایی حوزەیرانی 2013 دا بریتی بوو له (4909). یونانی تیبینی ئیشووهزونی باشی کردوو له بوازی ستانداردی طرفوكان و طوزەرائی ئۆ کەسانە کە دەستگیرکراون له بەندەرخانە (زەرط) له دهۆک. له هەمان کاتیشتا زۆرینی شۆینەکانی تر بە قەرەباڵگی ماونەتۆوە و له طەل کەمی ستانداردی ئاگ و خاوینی، بەتایبەتی طرفوکانی ئاسایشی طشتی له هەرێم و طرفوکانی طرفن و طواستتۆوەی سلیمانی و کەلار و ضەمەمەمال. بەهۆی نەبونی بێناهی جودا هەندیک جار نەتوانان تیکەل دەکرین لەطەل طرفوکان هەرۆها قاوشی جیاوازی نێبە بۆ بەندەرکانی خاوەن ئیادووستی تاییبەت. بۆ ضارەتەکردنی ئەم کەموکوریانەش حکومەتی هەریمی کوردستان بەردۆما له دروستکردنی بێناهی تازە، و کۆ طرفوکانی ئاسایشی طشتی بۆ راپێوانەکانی تیش دادپایی کردن له هەرێم و هەرۆها دروستکردنی بێناهی طرفن و طواستتۆوەی ضەمەمەمال.

یونانی هەست بە نیتێرائی دەکات دەربارەي دەستگیرکردنی هەریمەکی و ریزنەطرفن له ریزکە یاساییکانی ئیویست. نمارتیک له طرفوکان باس لەوە دەکەن کە بۆ ماوەی نۆ سال دەبێت دەستگیر کراوان نەها لەبەر ئۆوەی طومانی ئۆقیان لیدەکریت کە بەشدار بووبن له کردۆوەی تیرۆریستی. هەرۆها هەندیک طرفنی تر کە بریتی له مانۆوەی تاوانباران بۆ ماوەتیکي زۆر له لیکۆلینۆوە بۆ لۆوەی رۆوانی دادپا بکری. هەرۆها یونانی ضەند سکاالیکی بەدەست طەیشتۆوە له لایەن راپێوانەکانۆوە کە طوایە نەتەکنجە دراوان و مامەلەي خراپان لەطەل کراوه له لایەن هیزەکانی ئولیس و ئاسایشۆ.

حکومتی هەریمی کوردستان بەردۆما له جیبەجیکردنی ئۆ هەلئەساردنە نا فەرمییەي بۆ سزای له سیداردان بریاری لەسەر داوه و هیز حالەتیکي لەسیداردان له شەش مانگی بۆکەمی سالی 2013 دا نەتەجام نەدراوه.

یونانی زۆر خۆشحاله بۆ ئۆسەي کە له لایەن حکومەتی هەریمی کوردستانۆوە نەتەجام دەدریت بۆ جیبەجیکردنی یاسای توندوتیژی خیزانی نمارە 8 ی سالی 2011 له بەهیزکردنی ئولیس. بۆرەتەر بونۆوەي توندوتیژی ددی نافرەت و وه دەستەبەرکردنی ئاریزطاری له نافرەت و یەکسانی. لیدنەي ئاشنۆوایی بۆ کیشە خیزانیەکان له سلیمانی و طەرمیاندا دامەزراوه. یەکیەکی ئولیس تاییبەت بە لیکۆلینۆوە له له دهۆک دامەزراوه کە سەر بە بۆرەبەرایی بۆرەتەر بونۆوەي توندوتیژی ددی نافرەت. نەتەجمەنی بالایی کاروباری خانمان هەلساوه به دانانی ستراتیجیەتیک بۆ طەشەتیدانی رۆوشی نافرەت له له سالی 2013 تا 2019. ئەم ستراتیجیەتەش له لایەن نەتەجمەنی و فزیرانی حکومەتی هەریمی کوردستانۆوە له 19 حوزەیران ئەسەند کراوه و نێستاش ضاوەرەي دەکری کە له لایەن نەتەمانیشۆوە ئەسەند بکری. بەهۆی طرفنەبەری سیاسەتی ئیشووهختەي بۆرەتەر بونۆوەي توندوتیژی له ددی نافرەت، نافرەت له هەریمی کوردستان به شۆیەتیکي بۆرەتەر بۆ باوەرێکی زۆرۆوە دینە ئیشۆوە بۆ ئیشکەشکردنی سکاالیکانیان دەربارەي توندوتیژی خیزانی و جۆرەکانی تری توندوتیژی. حکومەتی هەریمی کوردستان به یونانی راپێواندوو کەوا له ماوەی نامادەکردنی ئەم راتۆرئەدا 2256 سکاالی توندوتیژی تۆمارکراوه له لایەن ئولیس و دادپاکانۆوە و نەمەش به بۆرەرد لەطەل راتۆرئەي ئیشوودا له کەمیونۆوە داوه کە ئەوکات نمارە 2469 کەیس بووه.

ئۆدەي سیاسەتی شیلنەتەرکان نا نێستا ضاوەروانی ئەسەندکردن دەکات له نەتەجمەنی و فزیرانی حکومەتی هەریمی کوردستانۆوە. وه یونامیش ئیشووهزونیکی بۆرەتەر بۆرەتەر کردوو له دەستەبەرکردنی شیلنەتەر بۆ ئەو نافرەتانی کە دەبەت قوربانی توندوتیژی وه ریکخراوهکانی کۆمەلەي مەدەنی کە لەم بوارەدا کار دەکەن یارمەتی یاساییان ئیشکەش بۆ نافرەتانی کردوو کە له شیلنەتەرکاندا دەدین.

یونانی هەرۆها تیبینی ئۆوەی کردوو کە حکومەتی هەریمی کوردستان نامادە بووه له قەبوڵکردن و وەرطرتنی ئەو کەمینە نەتەتەبیانەي کەوا له بەشەکانی تری عیراقۆوە دەربەدەر دەکری. له هەمانکاتدا طرفوکانی کریستیانە کلانیەکان لەناوَضەي ئاکری ی سەر به ئاریزطای دهۆک سکاالیان ئیشکەش به یونانی کردوو. دەربارەي ضەند کیشەتیکي زۆی و زار کە ماوەتیکي دوورو دریدە له ئارادایە. ضەند نوینەتیکي تاییبەي یەزیدیش طەلەي نەتەقیان کردوو کە دووضاری هەرۆشۆ ترساندن بونۆوە له لایەن ئەو هیزانی ئیشمەطرفو ئاسایش کە له ناوَضە کیشەتەسەرکانی وەک شەتال و شۆینەکانی تر دا جیطیرن به هۆکاری ئۆوەی کە بەشداربوونه له ضەند جموجۆلیکی (ددە کورد)

له هەریمی کوردستان هەموارکراوه ئیشنیارکراوهکان بۆ یاسای نمارە 11 ی سالی 2011 بۆ ماف و نێمنازاتی کەسانی خاوەن ئیادووستی تاییبەت ئیشکەش به نەتەمان نەکراوه بۆ ئیادوونۆ.

یونانی هەرۆها ضەند راتۆرئیکي بەدەست طەیشتۆوە دەربارەي کەیسەکانی ئەو کضە نەتەتەبیانەي کە به تاوانی لەسەر و شۆیۆ دەستگیرکراون، لەطەل ئۆوەی کە بەلطەي ئەوا هەیه کە ئەم کضانە بونۆتە قوربانی ئیکردنۆ، له یەکیک لەم کەیسەکاندا له شاری سلیمانی له دادپای تاوانەکان تانە له حوکمەتەدراوه بۆ ئیادوونۆ بەهۆی ئۆوەی کە ئەم کضە بۆتە قوربانی دەستدریژی سیکسی.

یاسای ئاراستنی مندالبش تا کۆنایی مانگی حوزەیرانی 2013 لەبەر دەم نەتەمان ماوەتۆ.

یونانی به بەردۆم راتۆرئەي توندوتیژی ددی رۆدنامەنوسان و میدیاکارانی له هەریمی کوردستان ئیطەیشتۆ. بەطۆرەي راتۆرئەکانی سەندیکای رۆدنامەنوسان 20 کەیس توندوتیژی نەتەمدراوه له ددی 30 رۆدنامەنوس کە ئەم توندوتیژیانە ئۆیۆندی به کاری رۆدنامەنوییهۆ هەبووه. بەطۆرەي راتۆرئەکانی سەنتەری مینۆ بۆ بۆرەتەرکردن له رۆدنامەنوسان 100 کەیس توندوتیژی کە بریتی بووه

له لیدان و طرنتی هه‌رمه‌مکی و ده‌نسبه‌سه‌طرنتی شتومک و هه‌ره‌شه‌لیکردن و کرداری هه‌راسانکردن به‌رامبهر به 70 رۆزنامه‌نوس تۆمارکراوه له ميانی نوسینی نهم راوۆرتهدا.

به‌شيوه‌یه‌کي طشتی و وه‌ک ئیشوه‌ضوونی ئۆزه‌تیپ له هه‌رمی کوردستان، سه‌رۆکی هه‌رمی کوردستان مه‌سه‌ود بارزانی له مانگی تهموزدا هه‌لساوه به ئه‌سه‌ندکردنی یاسای طه‌یشتن به زانیاریه‌یکان (یاسای ذمارة 11 ی سالی 2013) له‌طه‌ل ئه‌وه‌ی که ضه‌ند نیطه‌رانیه‌یک هه‌یه له به‌رامبهر یاساکه‌دا به‌هۆی به‌دیکردنی هه‌لاویردکاریه‌کی (استثناءات) فراوان که له یاساکه‌دا هاتوه.

یونامی به‌رده‌وام نیطه‌رانه به‌هۆی نه‌بوونی باره‌زطاری ته‌واوی مافی کریکاره کۆضیبه‌رکان به‌طویه‌ی یاسا له‌طه‌ل نه‌بوونی میکانیزمی کارا بۆ روه‌بهره‌بوونه‌وه‌ی ئه‌و کاره نه‌شیاوانه‌ی که به‌رامبهر مافی نهم کریکارانه ئه‌نجام ده‌دریت، وه‌که ده‌سه‌سه‌طرنتی ئاسه‌تۆرت و شوینی حه‌وانه‌وه‌ی نه‌شیاوو ره‌یبه‌طه‌رتن له هاتن و ضوون و جوله‌ وه ضه‌مه‌سه‌ندنه‌وه‌ی مادی و طه‌رته‌کانی ده‌رضوونی ظیزا و کارتی نیشینه‌تی و مۆله‌تی کارکردن.

ئیشوه‌ضوونی به‌رده‌وام به‌دی ده‌کریت له تروسه‌ی دامه‌زراندنی ده‌سه‌تی سه‌ره‌به‌خۆی مافه‌کانی مروظ له هه‌رمی کوردستان. یونامی به‌ به‌رده‌وام هاوکاری له ره‌یبه‌طه‌ی شاره‌زایانی ته‌کنیکیه‌وه ئه‌شکته‌ش به‌مه‌ ده‌سه‌تییه‌ کردوه .

یونامی خۆشحاله به‌ ده‌سه‌تیکردنی فهرمی ئه‌لانی کاری هه‌رمی مافه‌کانی مروظ له هه‌رمی کوردستان که له 8 ی کانونی دوومه له هه‌ولیر ده‌سه‌تی تیکردوه. هه‌روه‌ها یونامی هه‌م‌طای دامه‌زراندنی لینه‌ وه‌زاریه‌یکان به‌ کاریکی ئۆزه‌تیپ ده‌زانیت بۆ جیه‌جیه‌کردنی ئه‌لانی کاری هه‌رمی.

تونووتیه‌یه‌ ضه‌ندکاریه‌یکان له هه‌رمی کوردستان:

له دوای راطه‌یانندی 21 ی نازار له‌لایه‌ن ئه‌رتی کریکارانی کوردستان و ئه‌رتی ذیانی ئازادی کوردستان (ئذاک) بۆ کشانه‌وه بۆ ده‌ره‌وه‌ی سه‌ره‌وه‌کانی تورکیا، یونامی هیض راوۆرتیه‌کی نه‌تۆی به‌ده‌سه‌ت نه‌طه‌یه‌شه‌وه ده‌ره‌وه‌ی ئۆتیه‌سه‌یوه سه‌ره‌به‌زایه‌یکان له‌سه‌ر ناوزه‌ سه‌ره‌به‌یه‌کانی هه‌رمی کوردستان له ميانی ماوه‌ی ناماده‌کردنی نهم راوۆرتهدا. هه‌روه‌ها له‌مه‌ هه‌رمه‌مه‌دا هیض جوهریک له کرده‌ی تیرۆریستی و یاخیه‌بوونی تیدا روو نه‌داوه.

به‌ندکردن و سه‌ره‌وه‌ی یاسا له هه‌رمی کوردستان:

ذمارة‌ی ته‌واوی به‌ندکراره‌وه‌کان له هه‌رمی کوردستان له کۆتایی حوزه‌یانی 2013 دا بره‌تی بووه له (4909)

یونامی به‌ به‌رده‌وامی ضاویری طه‌ره‌خانه‌ی به‌ندینه‌خانه‌کان و سه‌ره‌وه‌ی یاسای کردوه له هه‌رمی کوردستاندا، 53 سه‌ره‌وه‌ی ئه‌نجامداوه بۆ طه‌ره‌خانه‌کان و به‌ندینه‌خانه‌کان که له ميانی نهم سه‌ره‌وه‌کاندا 320 ضاووتیه‌تۆنتی ئه‌نجامداوه. یونامی هه‌روه‌ها طه‌واهی ئه‌وه ده‌دات که‌وا حه‌کومه‌تی هه‌رمی کوردستان ده‌سه‌تی کردوه به‌ طه‌فه‌تۆوه‌ی دیالوپی باش ده‌ره‌وه‌ی ضه‌ندین بابه‌تی طه‌رته‌کان، له‌مانه‌شه‌ یاره‌مه‌تیه‌کانی یونامی له وانه‌ ووتنه‌وه له ئه‌کادیمیا یاسای له هه‌ولیر بۆ ماوه‌ی ضواری مانط بۆ ده‌سه‌لانه‌کانی جیه‌جیه‌کردنی یاسا له بواره‌کانی مافی مروظ و ئه‌سه‌تی مافی راطیره‌وه‌کان و به‌ندکراره‌وه‌کان.

یونامی سه‌ره‌وه‌ی ئیشوه‌ضوونی به‌رضوایی کردوه له ئیوه‌ری طه‌رته‌کان و طه‌ره‌وه‌ی به‌ندکراره‌وه‌کان له به‌ندینه‌خانه‌ی زه‌رطه له ده‌وه‌ک. هه‌ر ضه‌نده‌ زۆرینه‌ی شوینه‌کانی طه‌رته‌کان له هه‌رمی به‌ قه‌ره‌به‌لگی ماونه‌تۆه‌ له‌طه‌ل نه‌بوونی ستانداردی ئاک و خاویبه‌ی وه ضه‌نده‌ طه‌ره‌یه‌کی تری تابه‌تیه‌ش به‌دی کراوه له هه‌ندیک له طه‌ره‌خانه‌کان به‌ تابه‌تی له طه‌ره‌خانه‌ی ئاسایه‌ی طشتی له هه‌ولیر و طه‌رته‌کان و طه‌ره‌وه‌ی سه‌له‌مانی و ضه‌مه‌مه‌مال به‌هۆی نه‌بوونی شوین بۆ جیاکردنه‌وه‌ی نه‌جوه‌وانان له طه‌ره‌وه‌کان هه‌ندیک جار تیکه‌لیان ده‌کهن و هه‌روه‌ها شوینه‌کی به‌جیا نییه بۆ که‌سانی خاوه‌ن ئیواویستی تابه‌ت و هه‌و ئه‌و که‌سه‌نه‌ی که طه‌ره‌تی ساپه‌کۆله‌یان هه‌یه.

بۆ ضاره‌سه‌ره‌طه‌رته‌کانی قه‌ره‌به‌لگی له‌ناو طه‌ره‌خانه‌کان، حه‌کومه‌تی هه‌رمی کوردستان به‌رده‌وام له هه‌ولایه‌یه‌ له دروستکردنی ضه‌ندین بینه‌ی تازه‌ی وه‌کو بینه‌ی طه‌ره‌خانه‌ی ئاسایه‌ی طشتی له هه‌ولیر و بینه‌ی طه‌رته‌کان و طه‌ره‌وه‌ی ضه‌مه‌مه‌مال، وه‌وا ضاوه‌ره‌وان ده‌کریت که هه‌رکاتیه‌ک نهم بینه‌یانه‌ ته‌واوین نهم ستانداردی طه‌ره‌خانه‌کان به‌ره‌و به‌شتر به‌صه‌ت.

نیطه‌رانه‌یه‌کانی یونامی به‌رده‌وامه‌ له طه‌رته‌ی هه‌رمه‌مکی و ره‌زه‌ نه‌طه‌رتن له ره‌سه‌ و یاسایه‌یه‌کانی ئیویست. ذمارة‌یه‌ک له راطیره‌وه‌کان باسیان له‌وه‌ کردوه که بۆ ماوه‌ی نۆ سه‌له‌ ده‌یه‌ت نهم له طه‌ره‌خانه‌ن ته‌نها به‌هۆی طه‌ره‌وه‌کان له به‌شه‌ره‌یه‌کردن له کرده‌ تیرۆریسته‌یه‌کاندا. ده‌سه‌لانه‌یه‌کانی حه‌کومه‌تی هه‌رمی کوردستانیش دوواتی کردوته‌وه‌ که نهم نا‌طه‌ره‌ی نهم که‌سه‌نه‌ن وه ئاساوی نه‌وه‌یان هه‌ناوه‌ته‌وه‌ که له‌کاتی ئه‌نجامدانی کاره‌ تیرۆریسته‌یه‌کان له‌لایه‌ن نهم که‌سه‌نه‌وه‌ یاسای به‌ره‌طه‌ره‌بوونه‌وه‌ی تیرۆر هه‌سته‌نا ده‌ره‌نه‌ضه‌بووه‌ له هه‌رمی کوردستان. طه‌رته‌ی که‌سه‌نه‌کان به‌به‌ی تۆمه‌ت و دادطای کردن ده‌یه‌یه‌ شیه‌یه‌یه‌ک له شیه‌یه‌کانی طه‌رته‌ی هه‌رمه‌مکی که نهمه‌شه‌ ئه‌سه‌له‌کاریه‌یه‌ له یاسای نیوده‌وه‌ له‌ته‌ی مافه‌کانی مروظ و زه‌مه‌ناته‌کانی ده‌ستوری عیراکی. یونامی به‌رده‌وام داوای ضاره‌سه‌ره‌یه‌کی خه‌زای کردوه بۆ نهم حاله‌ته‌نه‌یه‌ که ئیویسته‌ به‌طویه‌ی یاسای

سزاداني عيراقى دادطايى بكرين يانيش نازاد بكرين و قهزبوش بكرينهوه. بهتتي ولامى حكومتى هتريمى كوردستان بو نهم راتورتة له بتروارى 22 ي ئوكتوبترى 2013. هيض هاولاتيك راناطيريت بهتتي بريارى دادطا. (لهمستر بنهماى ياساى تاوانى عيراقى ذمارة 111 سالى 1969) كه ريطه به ناسايش دهقات بو دهستپير كردنى تاك تنهها بو ماوهى 24 كاذير بهلايتى زور بهلام لهكاتى دريذكردهتوهى دهستپير كردن (كه دهتاوانرى بطانة ماوهى شمش مانط) نهوه تنهها له دهسلاى دادوتري ليكولينهتوهى. وه ماوهى دهستپير كردنى زياتر له شمش مانط تنهها به بريارى سقرؤكى دادطايى تاوان دهبيت. له ستروروى نهمش هتر دهستپير كراوىك ذن يا ثياو مافى ناظادار كردنهتوهى خيزانكتهى هتية به هتوالى دهستپير كردنى وه نامادهتوونى ثاريزر له كاتى ليكولينهتوهدا. نهم حالتهتانهى كه دادوتري ناتوانيت كهفاله بدات به دهستپير كراو نهمانن: سزاي لهسيدر اعدان، تاوانبار شوينى نشيطهتوى ديار نهميت يان مقررسي سقر كر دن هتبيت، هترهشه له تاوانبار كرابيت يا خود طومانى ليكرت تاوانى تر نهمجام بدات، تاوانبار بهتتي ياساى دذتيرور له هتريمى كوردستان ذمارة 33 سالى 2006 (مادهى شمش ريطه دهتريت له نازادكرنى طيراوى ذير ياساى دذتيرور تا بريارى كوتايى دادطا)

بهتويرهتوى ضاوتيكوتنتهكان لهطلل نوپترانى ئوليس و دادوتري، هوكارى نهم طرفنانهى كه تهيوسته به زور مانوه له طرتنى نيش دادطايى كردن دهتريتوه بو دواخستن له ليكولينهتوه ناردنى تاوانباركان بو دادطا بههوى طرفتى نجوونى ههماهتطى لهتوان دادطاو جيبهتجيكترانى ياسا. له روى 2 ي نيساندا يونامى ليستى 27 راطيراوى بو حكومتى هتريم ناردوه كه بو ماوهى دوو سال دهبيت راطيراون بهتتى دادطايى كردن. حوت لهم كهيسانه رفوانتهى دادطايى تاوانكان كراون له هتولير له ميانى نوسينهتوهى نهم راتورتدا. بهتتى ولامى حكومتى هتريمى كوردستان بو نهم راتورتة له بتروارى 22 ي ئوكتوبترى 2013، كيشه دروست دهبيت كاتيك دادطا نى دادطريت به هتوونى ثاريزر بو نهمتبار (ذن-ثياو) لهكاتى ليكولينهتوه، هترضنده لفراسنيدا لهوانيهت نهمتبار خوى هتوونى ثاريزر رتكرديهتوه، لهطلل بوونى نهم راستيه كه دادطا داواى نامادهتوونى ثاريزر دهكات لهكاتى ليكولينهتوه لهطلل كهسى طومانليكراو بهلام بهتويرهتوى طشتى ناسايش نامادهتوى به نهمستهمى نهم كاردا بو ضنده هوكارىكى سهلامتهت بهتايهت له كهيسى مادهه بههوشكترهكان وه كهيسهكانى تيرور، نهمطر نا بريارى دادطا دوادهتريت بو ماوهى مانطيك له روى ليكولينهتوه تا داواكارى دادطا جيبهتجى دهكرت.

ضنده نيطترانيمكى تريس برينين لهتوهى كه ذمارهتوك لهو طيراوانتهى كه ضاوتيكوتنتيان لهطللدا نهمجامدراوه لهلايتن يوناميهتواسيان لهتوه كر دووه كهوا بههيض شيوهتوك ناظادار نين له تاوانكانيان و روونكردهتويان بو نهمكراوه و هتديكيشيان طلتهت نهمتويان هتجوو كه ناتوان ثاريزر بو خويان دابين بكرن بهتايهت لهكاتى ليكولينهتوهدا. له راتورتكانيان بو يونامى ريكخراوهكانى كهوا يارمتهت ياساى نيشكش دهكتن باس لهتوه دهكتن كه تنهها له كاتى دادطايى كردندا دهتاوان بو جارى بهكتم ضاويان به بركاركانيان بهتويت. بهتتى ولامى حكومتى هتريمى كوردستان بو نهم راتورتة له بتروارى 22 ي ئوكتوبترى 2013 زمانى فترمى له هتريمى كوردستان زمانى كوردى به وه ليكولينهتوكانيش هتر بهم زمانه نهمجام دهتريت لهطلل نهمش دا كهسى وهطرير نامادهت دهبيت كاتيك نيوست بيت.

يونامى هتروهها ضنده بانطهشيهتوكى باوتريكرارى لهلايتن ضنده طرتوتيهت بهدهست طهيشتوهه دهبراهى نهمشكتهتعدان و مامتهت خراث كه لهلايتن هيزهكانى ناسايش و ئوليسهتوه نهمجامدراوه. طرتوتوهكان باسبان لهتوه كر دووه كه بهزور داننيليان نى نيمزا كراوه يانيش لاهتوه سثيان نى نيمزاكراوه كه دواتر لهلايتن ليكولهتوهتوكاندا تر كراوهتوهتوه. هتروهها باسبشيان لهتوه كر دووه كه لهتوواى نهمتويان داننيلانكانيان ليوهطيراوه لهلايتن ليكولهتوهتوكان نهم توندوتيدى و مامتهت خراته وهستينراوه.

يونامى ناظادارى هيض كهيسيك نيبه كه دادوتري نهمسندى نهمكردبيت بههوى نهمتويان به تاوانكان بهزور وهطريرابيت وه دووباره ليكولينهتوه نهمجامدراويت. بهتتى ولامى حكومتى هتريمى كوردستان بو نهم راتورتة له بتروارى 22 ي ئوكتوبترى 2013، توندوتيدى به تهواوى قهدهغتهت به نى ياسا لهطلل طرتنهتورى ضنده رى و شوينيك بو ليكولينهتوه له كاتى بوونى بانطهشهت بوونى توندوتيدى وه راطرتنى هتر كهسوك بهتر سيار بيت له نهمجامدانى بهتتى ياسا. حكومت نامادهت بهتوه دا كه هيض بانطهشهتوكى توندوتيدى نيهتطهيشتوهه لهلايتن يونامى يان هتر سهترضاوتيهتوكى تر. حكومت روونى دهكاتوهه كه لهكاتى دهركوتنى نهمجامدانى توندوتيدى به بوونى بهلطهتوهه نهم ريوشوينى ياساى دهتريت بهر لهطلل كهسى نهمجامدتر، نهم حالتهتانهت ستر نهمتويان تاكه كهسهكانه نهم حكومت و ناسايش.

حكومتى هتريم ولامى هتجوو بو داواكاريهتكان وه ضنده هتئاوويكى كرد بو كهمكردنهتوهى نهمستان لهسفر بهتويردنى ترؤسهكانى دادوتري بو نمونه نهمجومتى دادطايى هتلسا به دامهتراندنى 40 داواكارى طشتى له مانطى 3 ي 2013 بو مامتهت كردن لهطلل كهيسه زورتهكاندا، دام وهتطايى دادوتري كه بهتفرمى له ذير دهسلاى وزارتى داد بوو نيسا بهتئاووى بيلايهت وه لهذير دهسلاى نهمجومتى دادوتري به سهتروكايتى سقرؤكى نهمجومتى دادوتري له هتريمى كوردستان، دادطايى نهمميز بهترترين دادطايهت له هتريمى كوردستان كه دهسلاى سترترشترشترى دادوتري و ترؤسهت بهتويردنى دادوتري هتية له هتريمى كوردستان. سقرؤك وهتيرانى هتريمى كوردستان به ناشكرا داواى كارى جدى كرد بو ضارستهت كردنى كيشهت دواكوتن له ترؤسهكانى دادطايى كردن وه هوشيار كردنى خهتلك به سيستهتوى دادوتري.

سەردانەکانیان بۆ لای نافرەتە بریکارەکانیان، وە هەر ئەمەش بوو هۆی ئەوەی کەوا بەر یۆبەر ایەتی دەستەبەری کۆمەڵایەتی و طەشەتێدان لە وەزارەتی کارو کاروباری کۆمەڵایەتی لە 24 ی نیساندا فەرمانی فەرمی دەرکات بۆ سنوردانان بۆ ضوونە ناووقەیی نەم ریحراوانە بۆ ناو شیلتەرەکانی ستر بە وەزارەت، وە بەطوێری نەم فەرمانەش ئاریزەری ریکخراوەکان تەتھا لە ناو بەر یۆبەر ایەتی بەر تەتار بوونەوی توندوتیژی ددی نافرەتەتاندان دفتوانن بریکارە نافرەتەکانیان ببینن.

مافی کەمینە نەتەوی و ئابنیکان و هی تر لە هەریمی کوردستان

یونامی تیبینی ئەوەی کردوو کە حکومەتی هەریمی کوردستان زۆر بەخسندە بوو لە میوانداری کردنی ئەو طرۆتە کەمینە نەتەوی و ئابنیکانی کەوا لە بەشەکانی تری عیراقە دەربەدەر دەرکین. لە هەمانکاتدا طرۆتەکانی کریستیانە کلدانیکان لەناووضەیی ئاکری ی ستر بە ئاریزطای دەوێ سکاڵایان ئیشکەش بە یونامی کردوو دەر بارەیی ضەتد کیشەییکی زەوی و زار کە دەتەریتەو بۆ سالی حەفتاکان لە کاتی سەر هەڵدانی شۆرشی کورد لە ددی سەدام حسین دا، زۆری نەم طوندنشینانە باس لەقە دەکەن کەوا زەوی و زارەکانیان کە دۆکیومینتی تەواوی مولکایەتیان هەتیە و بە شیویەکی نایاسایی لە لایەن ضەتد کەسیکی کوردی ناسراووقە دەستی بەسەردا طیارووقە ئەو کەسانە نامادە نین کە قەرەبووی خەلکەکش بەتەقە لە رۆژی 13 ی حوزیران طوندنشینەکانی طوندی (ضەم رەبەتکی) باسیان لەقە کرد کەوا عەمیدییکی ئیشمەرطە مەوا دی بێناي هینابوو بۆ دروستکردنی خانوویەک لەسەر ئاروضە زەویەک کە مولکایەتیەکی بە شیویەکی یاسایی دەتەریتەو بۆ کریستیانەکان. ئەووقەو طوندنشینەکان بە رابەر ایەتی موختاری طوندەکە نارەزاییان دەر بری بۆ ئەوەی نەهیلان نەم بینا کردنە ئەتجام بەریت بەلام بە قسەیی ئەوان دوواتر 16 ئوتۆمبیلی ضەتد کەوا جلوبەرطی مەدەنیان لەبەر بوو دەستیان بە تەقەیی هەوايي کردوو دوواتر بۆتە شەرە دەست و موختارەکش باسی لەقە کرد کەوا بە قۇنداخی تەقەت لیدراووقە بریندار بوو لە هەمانکاتدا طوندنشینەکان باسیان لەقە دەکرد کە (عەمید) ئەکە هاواری دەکرد کەوا ئیویست ناکات بۆن لە حوکمەت سکاڵا بنوسن ضونکە ئەو حۆی حکومەتەو دووای ئەو طوندنشینەکان ووتیان کەوا تەقەوونان بۆ ئۆلیس کردوو بەلام بۆلیس دووای دوو کاتدمیر طیشتونەتە شویەتەتو طوندنشینەکان باسیان لەقە کرد کەوا ویستوانە سکاڵای فەرمی لە ئۆلیس تۆمار بکەن بەلام ئەفسەری ئۆلیس لە مەرکەزێ ئۆلیس لێی وەر تەتوتون. لە 12 کانوونی یەکەمی 2012 دا سەرۆکی هەریمی کوردستان فەرمانی (دما 2226) دەر کردوو بە دامەزراندنی لیدنیکە بۆ لیکۆلینەو لە هەموو ئەو سکاڵایەتی کە لە لایەن کریستیانەکانەو بەر ز کر اووقە دەربارەیی کیشەکانی زەوی و زار بۆ ئەوەی بەتشیکی لە سەدی ئەو زەوی و زارەنە بطەریندریتەو بۆ خاوەنە کریستیانەکانیان، وە بەتشیکی بۆسوکیش لە دەست ئەو کەسانە بێنیتەو کە دا طیاریان کردوو بەلام نەم بیروکەیی لە لایەن نوینەری کرسنیکانەکانەو ئەسەند نەکر اووقە ئەوان بەر دەوام داوای طەراننەو ئەو هەموو ئەو زەوی و زارەنە دەکەن کە بەشیویەکی نایاسایی لێیان زەوت کر اووقە.

لەتەتڵ ئەوەی کە ناوضەیی شیطال بە شیویەکی تەکنیکی بەتشیکی نێیە لە هەریمی کوردستان بەلام نێزیدیەکانی نەم ناوضەیی سکاڵای ئەووقیان ئیشکەش بە یونامی کردوو کەوا هەست بە ئارامی ناکەن وە باس لەقە دەکەن کە بوونەتە نامانج لە لایەن ضەتد طرۆتییکی ضەتد و کر دە تیرۆریستیەکان. لە هەمان کاتدا هەتدیک لە نوینەرانێ تایەقەیی یەزیدی باسیان لەقەش کردوو دووضاری ترس و هەتەشە بوونەتەو لە لایەن هیزەکانی ناسایش و ئیشمەرطە کە لە ناوضەیی شیطال و کیشەتەسەرەکاندا جیبطیرن. دمازیەتک لە تیواموقولانی کۆمەڵطای نێزیدی بە یونامیان راطەیانوووقە کە لە کاتی ضوونیان بۆ کۆبوونەو سیاسیەکان لە شیطال لە لایەن ناسایشی کوردیەو دەستطیر کر اووقە وە لەناو بارەتکانی ئارتی دیموکراتی کوردستاندا دەستبەسەر بوونە بەجێ تاوان و دادطایی کردن هەروها ئەوان دەلێن کەوا نازاد نەکر اووقە تاووقە بەلێننامەیان ئی مۆر نەکر دوون کە ضیتەر بەشدار ی لە جموجۆلی سیاسی ددی کورد نەکەن. لە یەتیک لەم جۆرە رووداوانەشدا کە لە مانطی نازاردا تۆمار کر اووقە کە کەسیکی ضالاکوونی نێزیدی بۆ ماووقی ئیج رۆد لە لایەن هیزەکانی ناسایشەو دەستطیر کر اووقە باسیشی لەقە کردوو کە لەم ماووقیدا لە طر توخاوە دووضاری مامەلەیی خرات بۆتەو.

بەتشی وەلامی حکومەتی هەریمی کوردستان بۆ نەم راووقە لە بەر واری 22 ی ئۆکتۆبەری 2013، بەر یۆبەر ایەتی طشتی ناسایش یاسا بەکار دەهینیت بەجێ جیاواری کردن لەتیوان نابین و کەلتور و کەمینە نەتەویەکان، بەر یۆبەر ایەتی طشتی نامادە بۆ دەکات کە هەر کەسیک تاوان ئەتجام بەت لە سنووری هەریمی کوردستان بە فەرمانی دادطا دەسپیر دەکریت بە هەمان شیو ئەو کەسانەش کە لە خالەکانی تیشکین دەسپیر دەکرین. حکومەتی هەریمی کوردستان بە تەواوی هەموو بانطەشەتک رەت دەکاتەو سەبارەت بە بوونی طر توخاوە و زیندانی نەهینی لە هەریم.

حکومەتی هەریمی کوردستان وە یاساوی ریساکانی هەریم بە تەواوی ئالشت و یاری دەدەر و بفرطریکارە لە مافی کەمایەتیە جیاووقەکان لە هەریم، بۆ نمونە کەمینە نەتەویەکان مافی خویندنیان هەتیە بە زمانی دایک (یاسای دما 4 سالی 1992)، بەم شیووقە حکومەتی هەریمی کوردستان 62 قوتابخانەیی سەر تەایی و 10 قەتابخانەیی ناووقەیی هەتیە بۆ فیر کردنی کەمینە جیاووقەکان لە طشت ناوضەکانی هەریم بە زمانی دایک. هەروها دمازیەتک قوتابخانەیی سەر تەایی و ناووقەیی تایبەت هەتیە لە هەریم کە تایبەتە بە کەسانی کەمینە نەتەویەکان، حکومەتی هەریمی کوردستان لە ریطەیی بەر یۆبەر ایەتی فیر کردن ئالشتی کردوو لە ضائدانی کتیبی تایبەت بە ضەتد زمانیکی جیاووقە وەک کوردی، عەرەبی، ئاشوری، تورکی، فارسی. 33 کەتالی ناسمانی مۆلەتی ئیدراووقە 2 بە زمانی عەرەبی، 1 بە زمانی تورکی، 2 بە زمانی ئاشوری- وە کەتالی ناسمانی کوردستان کە کەتالیکی سەر تەکی بە ئر و طرامەکانی بە زمانی کەمینە نەتەویەکان جیاکان بلاووقەتەو.

مافی کەسەنی خاوەن ئیڤاویستی تاییبەت لێ هەرمی کوردستان

ریکخراوەکانی کۆمەڵە مەدەنی کە نوێنەرایەتی کەسەنی خاوەن ئیڤاویستی تاییبەت دەکەن لێ هەرمی کوردستان داواکاریەکیان ئیشتەش بە حکومەتی هەرمی کوردستان کردووە بۆ هەموارکردنەوەی یاسای ماف و نیمیازی کەمەندامان و کەسەنی خاوەن ئیڤاویستی تاییبەت لێ هەرمی کوردستان یاسای (دیمارە 22 ی سالی 2011).

بەشێوەیەکی تاییبەت کەمەندامان داوای ئیڤاوی تارێزپاری زیاتر دەکەن لێم یاسایەدا وەک مۆسەبی کەمەندامان و داڕێژدانی خزمەتپۆزانی بێمە تەندروستی و نیشەنجیبوون و قەرز تاییبەت بۆ ئەو کەمەندامانی کە دەیانەوێت خێزان ئیکبێن. لەپەڵ ئەوەی کە حکومەتی هەرمی کوردستان رازی بوو لەسەر ئەنجامدانی هەموارکردنەوەکان بەلام تا ئامادەکردنی ئەم راتۆرنە ئڕۆژە یاساکە نەخراوەتە بەردەم تەرلەمان بۆ ئیباوونە.

یونانی زانیاری ئەوەی ئیپتەشێتووە کەوا وەزارەتی تەندروستی حکومەتی هەرمی کوردستان هەلساوە بە دامەزراندنی لێدەتێک بۆ هەلسەتاندنی کەمەندامان بۆ ئیڤاوی مۆسەبی تاییبەت. لێدەتێک هەلساوە بە دورخستنەوەی (10000) لەو کەسەنی کە لەوانە مۆسەتەق بن کە لەئێوانیاندا کەسی کەمبێنا نابێت تاییبەت. یونانی باوەری وایە کە ئیویستە ئیباوونە بۆ هەموو کەسەکان بکریتەوێت لایەن لێدەتێکە. سونکە هەلسەتاندنەکان بە شێوەیەکی ساکار ئەنجامدراون و هەندیک لەو کەسەنی باسیان لەو کەسەکان بکریتەوێت تاقیکردنەوەیەکی کە بۆیان ئەنجام دراوە تەنها سەند خۆلەکی خایاندووە. لێ لایەکی تریشەوێت نوێنەرایەتی ریکخراوەکانی کۆمەڵە مەدەنی نیشەنجیبوون و خۆیان دەربڕیوە بۆ یونانی کە هەلسەتاندنەکان بە شێوەیەکی ئێرۆفیشال ئەنجام نەدراوە بۆ ئەو کەسەکان بە شێوەیەکی هەرمەتێ. بەئێوە لایەنی حکومەتی هەرمی کوردستان بۆ ئەم راتۆرنە لێ بەرواری 22 ی ئۆکتۆبەری 2013، دەمالەیی پارمەتی دەربەت بە کەسەنی خاوەن ئیڤاویستی تاییبەت بەطۆرێکی رێدە کەمەندامی دەمالەکی دیاری دەکریت لێ (160000 تا 250000 دیناری عێراقی) بەرزکردنەوەی دەمالەکی لێدەتێک بەطۆرێکی رێدە کەمەندامی دەمالەکی دیاری دەکریت لێ (160000 تا 250000 دیناری عێراقی) بۆ دێنابوون لێ دەست طەیشنتی کەسەنی خاوەن ئیڤاویستی تاییبەت بە ضالاکێ و تەرزێ و جموجۆلەکان لێ هەموو هەرم.

مافی مندال لێ هەرمی کوردستان

لەکاتی نوسینەوەی ئەم راتۆرنەدا یونانی سەردەنی ئەنجامدەر بۆ ضاکسازێ نەوجەوانان و پرتووخانەکانی هەرمی تارێزپاری حکومەتی هەرمی کوردستان. ئەم ضاکسازیانە کەوا هەن وەک ئەوەی هەلێر بەشێوەیەکی طەشتی لێ دۆخیکێ باش دان. بەلام ضاکسازیانەکانی نەوجەوانان لێ پرتووخانەکانی ئولیدە بە بەردەوامی کێشەیی قەربالغی و نەبوونی جموجۆلی تەرۆردەیی و کات بەسەربردنیان ئیڤا بەدەتێ. زۆرێکی پرتووخانەکان دمارەیی ئەوتۆ قوشیان نییە تاكو بتوانن ئەو نەوجەوانانی کە خاوەن ئیڤاویستی تاییبەت لێ تری جیا بکریتەوێت لەپەڵ نەبوونی خزمەتپۆزانی تەندروستی ئیویست. یونانی راتۆرنی بەردەوامی ئیڤاویستی تاییبەت لێ پرتووخانەکانی ئولیدە مامەلەیی خراش لەپەڵ نەوجەواناندا دەکریت وەک سزادان بەهۆی هەلسۆکەوتنیان یان لەکاتی شەر کردن لەپەڵ بەتێدا.

یونانی راتۆرنی دەربارەیی سەند کەسیکی تریش ئیپتەشێتووە کە ئیویستە بە کسانێ نەوجەوان کە ئیڤا هاتووە کەسیکی تەمەن 11 سالان بە تاوانی لەشفرۆشی تۆمەتبار کراوە لەپەڵ ئەوەی کە بەلەتێ تەواویش هەبوو کە ئەو قوربانی بازارپانی لەشفرۆشی بوو. یونانی ئیڤاویستی ئەوەشی کردووە کە دەسەلاتەکان لەدوای بەردەوامی ئەم کسانە هیض بەهۆی ئادەسێکێ ناکەن بۆ تارێزپاری لیکردنیان و ئەوە ئەمەش بۆتە هۆکاری ئەوەی کە ئەم کسانە دووبارە بەتەنێ ئەو لای ئەو کەسەنی کە بەزۆر لەشفرۆشیان ئی ئەنجام دەدەن. لێ 15 ی کانۆنی دوووم و لێ 3 ی نازاردا دوو کس کە تەمەنەکانیان 11 و 13 سالان بوو بە تاوانی لەشفرۆشی لێ لایەن دادپای تاوانەکانی نەوجەوانان لێ سلیمانی حوکم دران. دوواتر حوکمی کسە 11 سالەکی تەمەن کرایەوێت لێ 7 ی نازاردا دادپای ئیڤاویستی تاییبەت لێ تاوانەکان لێ سلیمانی تانەیی لێ حوکمەکی داو بریاری دا کە ئەم کسە تاوانبار نییە بەلکو قوربانی دەستدیدی سیکسی بوو.

یونانی داوا لێ حکومەتی هەرمی کوردستان و دەسەلاتی دادوەری دەکات کە زۆر بە ووریای کار لەسەر کەسیەکانی مندالان بکات بەتاییبەت کسانێ لێ تەمەن بزووک وە ئاداداری تارێزپاری لیکردنیان بێت بەطۆرێکی ریکتۆننامە نیۆدەوێتێیەکانی مافی مندال. بەئێوە وەلامی حکومەتی هەرمی کوردستان بۆ ئەم راتۆرنە لێ بەرواری 22 ی ئۆکتۆبەری 2013، ضاودیزیکردن و ئاراستی مندال لێ هەرمی کوردستان لێ سەرۆکی کارە پرنەتەکانی حکومەت و دامودەزگانی، وەزارەتی و تەرز و لاوان لێ سالی 2006 دامەزرا کە بەرنامەییەکی فراوانی هەبوو لەمانە داڕێژدانی بنکەیی و تەرز و شوینی یاری لێ هەموو هەرم هەروەها دێنابوون لێ وەرطرنی و ئەتێ و تەرز بەزۆر لێ هەموو قوتابخانەکاندا.

وەزارەتی و تەرز و لاوان بەشێوەیەکی تاییبەت جەختی دەکردەوێت لەسەر داڕێژدانی بنکەیی و تەرز و شوینی یاری بۆ ئەم طەنجانەیی کە لێ طوند و ناووسە دورەکان دەدین وە ئێرۆطرامیان هەتێ بۆ ئافەرەت و مندالی خاوەن ئیڤاویستی تاییبەت لێ کاتیکێ نزیک.

سەرباري ئەمانەش ھۆكۈمىتى ھەرىمى كوردستان لە ھەتتا ۋەكالى كۆتايى دايە لە راويدىردن بۇ نەۋەى بە ھاوبەشى لەتەل رىخراوي يونيسيف بۇ ئىكەننى لىدنىكى ھاوبەش لە طشت ووزارەتەكان بۇ ضاودىرى كردنى مافي مندال لە ھەموو ھەرىم دا، بە طويروەى ووزارەتى كارو كاروبارى كۆمەلەيەتەى لە ھەرىمى كوردستان بەشيكى تايەت كراوتەۋە بۇ مندالانى ھەتتو و بى سەرتەشت ئەم مندالانىەى دايك و باوكيان جىبونەتەۋە بۇ دلنبايون لە بەردەۋامى طەيندى ضاودىرى شايسەتو و ئاراستىيان و ھەروەھا دايىنكردى دىنكى طونجاو. وەك ئشتىرەك بۇ خىزانە ھەزارەكان ووزارەتى دارايى دەرمالەي (150000 دىنارى عىراقى) داناۋە. ووزارەتى كارو كاروبارى كۆمەلەيەتەى ضەندى بىكەتەى دامەزاندوۋە لە ھەرسى ئارىزى ھەتتو، سەلىمانى، دەۋك لە سەرتاسەرى ھەرىم بۇ دايىنكردى ئستور بۇ يارمەتيدانى خىزان و مندالانى توشبوو بە ئۆتىزم. ھەروەھا دايىنكردى ھىلى طەرم لەلايەن ووزارەت بۇ مندالان كە تەلەفون بەكەن كاتىك ئىويستيان بە يارمەتەى دان ھەتتو، بەطويروەى طوتەى ووزارەتى تەروەردە و فەردە 8 بەرىۋەتەى تايەت بەفەركارى مندال ھەتە لە ھەرىم كە ھەتتەمەنىكانى مندالان وە دامەزاندنى كەتلىكى ناسمانى تايەت بە مندال.

ئازادى را دەربىن لە ھەرىمى كوردستان

لە شەش مانىي بەكەمى 2013 دا يونامى بەردەۋام راۋرتى بەدەست طەشتوۋە دەربارەى ئىشلىكارىكان دد بە مافي رۇدنامەنوسان و مەيدىكاران لە كاتى نەجامدانى كارەكانىان لە ھەرىمى كوردستان. بەطويروەى راۋرتەكانى سەدىكى رۇدنامەنوسان 20 كەيسى ئىشلىكارى لەدەى 30 رۇدنامەنوس نەجام دراۋە كە تەيوەندى بەكارى ئرفىشئالى خويانەۋە ھەبوۋە. شەش تەم كەيسانە وا دەوترى كەم دووزارى ئازادانى جەستەى بوونەتە لەتەل سەى كەيسى ھەتتەۋە ھەراسان كردن وە ھەشت كەيسى رەتەتەن لە كار كردن وە سەى رووداوي طرتن. لەلايەن خويانەۋە سەتەرى مەترو بۇ داكوكى كردن لە رۇدنامەنوسان 100 ئىشلىكارىان تۇمار كرەۋە لە لىدان و طرتنى ارى توندوتىدى جەستەى و لىدان بوونەۋە سەى كەيسىشيان ھەتتەۋە ھەراسانكردى وە ھەشت كەيسى رەتەتەن لە كارى رۇدنامەتەرى لەتەل ھەرمەتەى و دەستبەسەر طرتنى كەل و ئەل و ھەتتەشلىكردى و ھەراسان كردن كە لە دەى 70 رۇدنامەنوس نەجامدراۋە تەم ماۋەتەدا.

لە بەكەك لەم كەيسانەى كە لەلايەن يونامىۋە ضاودىرى كراۋە رۇدنامەنوسىكى كورد كە نوسەرو وەرطىرە سەرنوسەرى طوطارى زاننى سەردەمە كەلە سەلىمانى دەردەست ضەندى ھەتتەۋە كوشنى ئىطەشتوۋە لەرىزى فەيسوك و نىمەل و تەلەفونەۋە لەلايەن ضەند كەيسى نەناسراۋە بەھۇى بەضائەتەندى دووا كەتتەى كە دەربارەى طرفتىكى ناو كۆمەلەتەى بە ناوى (بەكە مىليون ئرسىارو وەلام دەربارەى سەكس). لە مانىي ئايارى 2013 دا سەدىكى رۇدنامەنوسان و ھەندىك كەسايەتەى كارى ناو كۆمەلەتەى بەنامانەتەى فەرمى بلاوكرەۋە بۇ ئىدانكردى ئەم ھەتتەشەنە لەتەل نەۋەى كە ئەم كەيسە لەلايەن ئولبەتە تۇماركراۋە بەلام تاكو ئىستا كەس دەستىر نەكراۋە.

لە بەروارى 1 ي شوبات رۇدنامەنوسىكى كەتلى سەئىدە باسى تەۋە كرد كە لەكاتى وىتەتەننى رووايەك لە بەكەك لە ئرۇدەكان لە سەلىمانى لەلايەن ئاسەۋانە تايەتەىكانى ئرۇدەكەۋە ھەراسان كراۋە. بەطويروەى راۋرتى سەتەرى مەترو ئاسەۋانەكان ئەم رۇدنامەنوسەىان لە دورىكا داناۋە مەمۇرى كامىراكان لىبردەۋە دوواي نەۋەى ھەموو وىتەكانىان سەيوەتەۋە دوواي بەكە كاتەمىر نازاد كراۋە.

لە 1 ي حوزەيران لە ھەتتە دوو رۇدنامەنوسى كەتلى ئىن نار تى لەكاتى رومالى يادى بەكەتتى نىشئىمانى كوردستاندا دووزارى توندوتىدى جەستەى بوونەتەۋە لەلايەن ضەند كەيسەۋە بە جلى سەربازى و مەتەنى، كەل و ئەل و تۇمارەكانىان دەستى بەسەرا طىراۋە تاۋەكو ضەند بەرئرسىكى بالاي بەكەتتى نىشئىمانى كوردستان كەتتە نىۋانەۋە ئىنجا كەل و ئەلەكانىان ئىدرايەۋە.

بەتتەى وەلامى ھۆكۈمەتى ھەرىمى كوردستان بۇ ئەم راۋرتە لە بەروارى 22 ي ئۆكۆبەرى 2013، مافي ئازادى رادەربىن بەتەۋەى رەزىلپىراۋە و ئارىزاۋە ووزارەتى ناوخۇ زور ضالاکانە بەدواضون نەجام دەتات بۇ ھەت بائەشەتەىكى ئىشلىكارى كە دەرتەق بە رۇدنامەنوسان نەجام بەرئت، سەدىكى رۇدنامەنوسانىش بەشدارن ئەم بەدواداۋونە كە ھەموو شەش مانى جارەك راۋرتەك دەردەكەن بۇ ئىشلىكارىكان دد بە رۇدنامەنوسان.

ھەت ئىشلىكارىكان لەلايەن كەسانى دەسەلەتدار نەجام بەرئت دەرتەق بەمافەكانى رۇدنامەنوسان كەبە ياسا ئارىزاۋە، ئەوا ئەو كەسانە بەتەندى لىكۆلنەۋەتەىان لەتەل دەكرىت سزاش دەدرىن. بەطويروەى نامادەى ووزارەتى ناوخۇي ھەرىمى كوردستان كەشەكە لەتەل ضەند تاكەكە لە رۇدنامەنوسانە كە سنورى كارەكەىان دەبەزىن بە تايەت لەم حالەتەنى كە تەيوەستن بە سەلامەتتى طشتى وە ھەتتە لە نارامى كۆمەلەتە دەكەن. سەربارى نەمەش زىاتر لە 800 كەتلى خۇمالى كەتلى ناسمانى ھەبوۋە و ھەتە ھەروەھا ھەبوۋنى رۇدنامە و طوطار ضەند بلاوكرەۋە تر لە ھەرىم كار دەكەن وە 7000 رۇدنامەنوس ھەن لە ئەدەمەن لە سەدىكى رۇدنامەنوسان.

لايەتتىكى ترى ئىشەۋەنى ئۆزەتەپ لە ئازادى رادەربىن و طەشتن بە زانىيارەكاندا لە ھەرىمى كوردستان لە مانى تەموزدا سەروك مەسعود بارزانى ياساي طەشتن بە زانىيارەكانى ئەسەند كرەۋە (ياساي دمارە 11 ي سالى 2013) كە لە 8 ي حوزەيرانى 2012 دا لەلايەن ئەلەمانى كوردستانەۋە لەخۇ طىراۋو، لەتەل نەۋەشەدا ھىشتا نىطەرانى ھەتە لەم ھەلاۋىر دكاربانەى (استثناءات) كە بە شىۋەتەكى فراوان

و وزارتې کارو کاروباري کومه لایقې و وزارتې ناوځو وزارتې دادو و وزارتې روښنې و ننګومني دادو و سټدیکاي روښنامنوساني کوردستان و وزارتې نورو دعو ننګومني بالاي خانمان و يوناميش و ټکو ضاودير دهبیت لثم ليدناتيدادا.

يونامي به همماهنطي لطلل فترمانطه تي ثيوهنديه کاني دترو قو تي حکومتي همريمي کوردستان نالشتي نثم ليدناتيه تي کردوه بو ريکخستني خولیک له مانطي شوبات بو دستواذه تي کارو ناو تروکي ثلاني کاري همريمي. نثم ليدناتيه هممو مانطیک يک جار کوبونقوه ننجام دعات بو ئيداضوونقوه هممو نعو ئيشووضونانتي که له لايئن نندامکانقوه ننجام دراون له جيبه جيکردني ثلاني کاري همريمي.

لنثال نقوشدا ليدنکه دتويوت خولیکي شمش روځه له مانطي تهموز ننجام بدات به همماهنطي لطلل وزارتې مافي مروظ به نامانجي ئيشکته شکردني رابتر نامتیک بو ننداماني ليدنکه لستر نروسه تي جيبه جيکردن به مقبستني نامادکاري بو ئيداضوونقوه خولي طشتير که برياره له مانطي تشريني يکتممي 2014 دا ننجام بدريت.

ئيشووضونه تشريعيه کان له همريمي کوردستان

له 8ي حوزهيران. نثر له مانعي همريمي کوردستان ياساي (ذماره 11ي سالي 2013) طقيشتن به زانياريه کاني دترو کرد. به طويرو تي نثم ياسايه که ئيشتر له لايئن ستروک بارزانقوه نستند کرابو و ماف به هاو لايان دعات له همريمي کوردستان به طقيشتن به هممو زانياريه کاني دسه لاتي طشتي بتي هيض ناستنطیک, تنها ضند بيجطه کاريک نعتت که به طويرو تي ياسا ريخراوه. تا کوتايي مانطي حوزهيران 2013 نثر له مانعي کوردستان تيروانيني ننجام داوه له نرعه ياسايک بو ياساي ناستني مافي مندال.

Report on Human Rights in Iraq: January – June 2013

Extract on Human Rights in the Kurdish Autonomous Region: January to June 2013

UNAMI/OHCHR
Baghdad Iraq

www.uniraq.org/www.ohchr.org